

Ugyancsak az ideáltípusok tartalmi-minőségi megközelítésének köszönhető, hogy fény derült arra a tényre, miszerint „bizonyos normatartalmak gyakran fordulnak elő együtt az egyes tanulók választásaiban, mintegy vonzzák egymást”. (170. l.) Ez a megállapítás, véleményünk szerint, nem kevesebbet jelent mint annak felismerését, hogy a személyiségben – s ez talán életkorspecifikus sajátosság – a normák organizálódnak, integrálódnak, valamilyen meghatározott struktúrát alkotva épülnek be, s így fejtik ki – tartalmuk és struktúrájuk által együttesen meghatározottan – aktivitást reguláló hatásukat. Könnyen belátható, hogy amennyiben törvényszerűségről van szó, ennek igen szerteágazó konzekvenciái lehetnek a középiskolai nevelőmunka gyakorlatára vonatkozóan is.

Eredeti és értékes szempont a könyv alapjául szolgáló kutatómunkában a középiskolások körében tudatosult normák forrásainak keresése. Az erre vonatkozóan gyűjtött adatok igen használható pedagógiai összefüggések megfogalmazásához vezettek, illetve vezethetnek a jövőben. Ezzel kapcsolatban talán elég azt kiemelni, hogy a kapott adatok szerint az úttörőélet törvényei konzekvensen a legalapvetőbb normaforrásnak bizonyultak, s ez az általános iskola, valamint az általános iskolás életkor megalapozó jelentőségét húzza alá, de arra is felhívja a figyelmet, hogy a középiskola talán még nem találta meg az általa nevelt korosztály személyisége formálásához az adekvát nevelési koncepciót.

Természetesen egy recenzió keretében nem lehetséges kitérni a könyv minden fontosabb megállapításának méltatására, az azonban Szébenyi Péterné könyvével kapcsolatban elmondhatónak látszik, hogy az igen kiterjedt vizsgálati anyag még sokirányú értelmezésre, több direkt és indirekt következtetés megfogalmazására ad lehetőséget az olvasónak, annál is inkább, mivel ezekkel a lehetőségekkel a szerző nem mindig élt, s mintha túlzott figyelmet szentelt volna esetenként a kutatástechnikai segédleteknek, s ezek részletező közlésének.

Mivel egy folyamatban levő kutatómunka egyik szakaszának eredményeit foglalja össze Szébenyi Péterné könyve, remélhető, hogy az igen értékes vizsgálati anyag a jövőben még további összehasonlító-elemző-értelmező munkához szolgál alapul a szerzőnek.

Bábosik István

VASTAGH ZOLTÁN

MIKROCSOPORTOK AZ ISKOLAI OSZTÁLYOKBAN

Akadémiai Kiadó, Budapest 1980. 191 oldal

A közelmúltban jelent meg az Akadémiai Kiadónál Vastagh Zoltán kandidátusi értekezése. A szerző a szociometrikus csoportkutatás eredményeire támaszkodva végezte pedagógiai kísérletező munkáját, amelynek célja az volt, hogy a társas kapcsolatok szerepét tudatosítva formálja, fejlessze az iskolai közösségek életét. Kutató tevékenységével szervesen kapcsolódott az 1960-as évek második, illetve a 70-es évek első felének azon neveléstudományi törekvéseihez, amelyek szociálpszichológiai szempontokat és módszereket használtak fel a közösségek vizsgálatában. Vastagh Zoltán könyve monografikus összefoglalását adja a szociometriai módszer pedagógiai alkalmazási lehetőségeinek, mintegy lezárja a hazai neveléstudománynak a szociometriát megismerő és asszimiláló szakaszát. Természetesen nem állítom, hogy a szerzőnek szándékában állt egy ilyesfajta összegző számvetés elkészítése, munkája azonban – amely a szociometria pedagógiai alkalmazásának kiugró teljesítménye – mégis ezt a funkciót tölti be. Ezért különösen sajnálom, hogy könyvében nem kapott helyet a korábbi szociometrikus pedagógiai vizsgálatok ismertetése.

A könyv összefoglaló jellege, szerepe önmagában is elegendő ahhoz, hogy az olvasó figyelmébe ajánljam. Vastagh Zoltán kutatási célkitűzései azonban túlmutattak egy hasznos módszer neveléstudományi alkalmazásán. Gyakorlati tapasztalatai és szakirodalmi tájékozódása alapján felfigyelt a szervezett közösségek rendszerében is spontán módon kialakuló és működő kiscsoportok (a szerző szóhasználatával élve: mikrocsoportok) szerepére a nevelési folyamatban. Feltételezte, hogy ezek a – többszempon-tú szociometria eszközével körülhatárolható – kiscsoportok az osztályban sajátosan megszűrlik, felerősítik vagy keresztezik a tervszerű pedagógiai hatásokat. Éppen ezért a közösség

fejlesztésére irányuló nevelői törekvések hatékonysága e mikrocsoportok ismerete és tudatos befolyásolása révén növelhető: fokozatosan emelkedik a közösség tagjai közti együttműködés színvonala, egységesül a közvélemény, fokozódik a közösségi aktivitás. Mindezek kihatnak a tanulmányi és munkaeredmények javulására is. (vö. 39. o.) Lehetetlen ebben a gondolatmenetben nem felismerni egyfelől a csoportlélektannak a vonatkoztatási csoportokra irányuló megállapításait, másfelől a többszemponú szociometria inspiráló hatását. (Megítélésem szerint ugyanis a vizsgálat fogalmi apparátusának kialakítását is alapvetően befolyásolta az a tény, hogy a szerző a többszemponú szociometriában a csoportok belső differenciáltságának feltárására alkalmas eszközt ismerhetett meg.) Ugyanakkor a pszichológiai szempontok és módszerek sajátosan pedagógiai kérdésfeltevésnek rendelődnek alá. Ezért a kutatás eredményei elsősorban a neveléstudományt gyarapítják.

Vastagh Zoltán munkájának talán legvonzóbb vonása, hogy a társas alakzatok szerepét eleven pedagógiai tapasztalatba ágyazva vizsgálja. Könyvében a nevelési gyakorlat, a pedagógiai valóság nem elvont elméleti tételek illusztrációjaként van jelen, hanem életszerűen – gyakran esettanulmány mélységű elemzések formájában – demonstrálják a feltárt pedagógiai összefüggéseket. A mikrocsoportok szerepét az osztályközösségekben kétéves természetes kísérlet formájában, a folyamatos napi nevelőmunkába ágyazottan tanulmányozta a szerző, közvetlen megfigyelés révén szerzett tapasztalatokat a kicsoportok változásának irányáról, hatás-megszűrő szerepének módosulásáról. Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kutatás eredményei a gyakorlati szakemberek számára is közvetlenül hozzáférhetővé váltak. Erre egyébként a szerző tudatosan törekszik, a valóságközeliséget egy helyütt kutatása alapelveként fogalmazza meg. (43. o.)

Feltehetően az erős gyakorlatra orientáltságból fakad a könyv egyfajta képszerűsége, nemcsak a szöveges kifejtésben, hanem az adatközlésben is. Legjellemzőbb példa erre a könyvnek az a részlete, amelyben a szerző a társas helyzet alakulását s az aktivitás tekintetében bekövetkező változásokat összefüggésükben szeretné bemutatni, s ebből a célból az általa „mikrolétrának” nevezett jelölési módot egyaránt alkalmazza a társakra, illetve az aktivitásra vonatkozó adatsorok elemzésekor. (131–140. o.) Ezek a pedagógiai szakirodalomban oly gyakran nélkülözött szemléletes megoldások sokszor segítik az olvasót a szerző gondolatainak követésében, megértésében. Ugyanakkor sajnálatos, ha – mint az idézett esetben is – a szerző idegenkedik a változások és összefüggések számszerűsítésétől és matematikai statisztikai feldolgozásától, ami pedig még az ilyen típusú kísérleti munkában is szinte elkerülhetetlennek látszik.

A kísérlet típusáról érdemes részletesebben is szólnunk. Lényegében a természetes körülmények között folyó pedagógiai kísérletről van ez esetben szó, amelynek a kutatásban nélkülözhetetlen eredményeiről és szinte kikerülhetetlen buktatóiról a szerző is ír. Részben a könyvben is megfogalmazódik az a módszertani probléma – amelynek a vizsgálat eredményeire is messzemenő hatása van –, hogy a kísérletek e típusában (s a konkrét kutatásban) majdnem szétválaszthatatlanok a kísérleti és a nem kísérleti hatótényezők. Ezért a bekövetkezett változások nem köthetőek egyértelműen a szándékolt kísérleti hatásokhoz. E bonyolult helyzetből fakad a kutatás néhány nyilvánvalóan kritikus pontja, illetve önellentmondása. Így például a szerző a kísérlet modelljének bemutatásakor – hipotézisének megfelelően – leszögezi, hogy a mikrocsoport a kísérlet független változója. (40. o.) Ugyanakkor azonban pedagógiai beavatkozásának hatását – többek között – épp a mikrocsoportok megváltozásán méri, ilyen értelemben tehát függőváltozóként kezelte azt. Hasonlóan jár el a mikrocsoportok fogalmi, illetve gyakorlati elkülönítések is. A kutatás feladata a mikrocsoportok pedagógiai hatás-megszűrő szerepének vizsgálata volt. Ugyanakkor a kutató már a mikrocsoportok elkülönítésében is pedagógiai kritériumokat használt. Többhelyütt leszögezi, hogy mikrocsoportnak azokat a szociometriai zárt alakzatokat tartotta, amelyek „a tagoknak legalább egynegyedét magában foglalja, és a kölcsönös kapcsolatból minden tagra legalább kettő jut”, de egyúttal azt is jelzi, hogy „nevelési szempontú mérlegelés után” (azaz megnézték a jelentős és szerepértékkel rendelkező tanulók viszonyát a nevelési programokhoz) alakították ki véglegesen a mikrocsoportokat. Ezért néhány esetben zárt alakzaton kívül elhelyezkedő tanulót is besoroltak egy-egy mikrocsoportba. Ismétlem, jórészt a pedagógiai valóság bonyolult természetéből fakadnak ezek az ellentmondások, de mindenesetre nagyon nehezítették a mikrocsoportok hatás-megszűrő szerepének elemzését.

Bizonyára ezzel is összefügg a könyvnek egyfajta szerkezeti aránytalansága: a mikrocsoportok nevelőhatást módosító jellegét egy mindössze hat oldalas fejezetben foglalja össze a szerző, amelynek 4 oldalas táblázata lényegében nem ad több információt a korábbi esettanulmányserű elemzések

konkrétségénél. Ezt a hiányérzetünket csökkenti, bár meg nem szünteti a tanulságokat, eredményeket és további feladatokat összegező zárófejezet.

Mindez persze nem minősíti a kutatást a pedagógiai elméletalkotás szempontjából. Mert bár magam is egyetértek a pedagógiai kísérlet továbbfejlesztésének – a szerző által ismételtlen megfogalmazott – igényével, ugyanakkor hangsúlyoznom kell, hogy ez a kutatás az eddigieknél egyértelműbben s hatásosabban irányítja rá a figyelmet a közösségen belüli folyamatok sokrétűségére, amelynek differenciált vizsgálatához a könyv megfelelő elméleti támpontokat is ad.

Végezetül Vastagh Zoltán monográfiájával összefüggésben fel kell idéznünk azt a tényt, hogy a pedagógiai kutatások ma oly sokat elemzett és mérlegelt stádiumában a tudományközi együttműködésnek, a különböző tudományos szempontrendszerek ötvöztetésének előrevivő szerepe lehet. A szempontok összekapcsolása minden konkrét kutatás esetében más-más hangsúlyú lehet. Amiben személy szerint szolidáris vagyok a szerzővel, az az, hogy a különböző szaktudományok eredményeit és módszereit – Vastagh Zoltán elsősorban a szociálpszichológiát és a többszempontú szociometriát – a neveléstudomány immanens fejlődését és a nevelési gyakorlat fejlesztését egyaránt elősegítő pedagógiai problémák tanulmányozására alkalmazza.

Hunyady Györgyné

ALBERT BANDURA: SOZIAL-KOGNITIVE LERNTHEORIE

Szociál-kognitív tanulásemélet

Stuttgart, 1979. Klett-Cotta, 238 oldal

Bandura német kiadásban megjelent *Social Learning Theory* (1977) c. könyve több szempontból is figyelemre méltó a hazai pedagógiai kutatók számára. Azon túl, hogy a tanulás alapvető pszichológiai megközelítéséből származó következtetések eleve hasznos támpontok lehetnek a pedagógia számára, nem szólva az összehasonlító kitekintés elengedhetetlen voltáról, figyelemre méltó Bandura könyve abból a szempontból is, hogy egyfajta kitérést jelez a nyugati polgári tanuláseméletekben eléggé meghatározóvá vált, behaviorista „Skinner-ketrec” irányzatokból.

A szerző lényegében három olyan alapvető kérdés köré építi fel mondanivalóját, melyek központiaknak tekinthetők a pszichológiai kiindulású tanuláseméleti vizsgálatokban: Milyen folyamatok játszanak szerepet, amikor fejlődésének folyamatában *tapasztalatok* hagynak nyomot a személyiségen; hogyan befolyásolják a tapasztalatok a további magatartást és mik a lehetőségek arra, hogy egy célirányos „optimalás” értelemben (pl. neveléssel, tanácsadással, terápiával vagy környezetváltoztatással) hasznosítani tudjuk az emberi tapasztalatszerzési folyamatok hatásmechanizmusaira és hatásaira vonatkozó tudományos felismeréseket.

A tanuláslélektan korai művelői kezdetben eléggé egyoldalúan kezelték ezeket a kérdéseket. A radikális behaviorizmus idején a tanuláseméleti tételeket egy nagyon is meghatározott képzetelt asszociálták, mely még ma is hat nagyon sokak gondolkodásában. Amikor ugyanis ezen időszak tanuláseméleti kutatói a külső körülményeknek (többnyire állapotok magatartására való) hatását vizsgálták, a priori független, a viselkedésében tanulmányozott lény számára kikerülhetetlen és kényszerítő hatástényezőkné tekintették a külső körülményeket, melyek szerintük teljesen egyoldalúan „kondicionálták” a magatartást. Ennek a felfogásnak volt klasszikus paradigmája a „Skinner-ketrec” (Skinner-box). Ebben demonstrálták a kísérletezők, hogy szinte teljes külső ellenőrzésük alá tudják vonni a kísérleti állataik (többnyire patkányok vagy galambok) magatartását azáltal, hogy célirányosan manipulálnak útmutatási ingerekkel és reakciókövetkezményekkel. Az individuum és környezete közti kölcsönhatás, valamint a mélyebb, belső pszichikai folyamatok figyelmen kívül hagyása következtében ezek a tanuláseméleti kutatók fokozatosan egy abszolút környezeti determinizmus platformjára kerültek. Maga Watson és Skinner is aktívan hozzájárult ehhez több megnyilatkozásával és számos írásával.

Ma már a polgári tanuláseméletben is sokkal differenciáltabbá vált a kutatás. Ezen belül Albert Bandura vezető egyéniség abban az irányzatban, mely lényeges pontokon határolja el magát a hagyományos behaviorizmustól.